

УДК 347.4

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРІВ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ

Вікторія КРИВОРУЧКО,

старший викладач кафедри філософії, політології, психології і права
Одеської державної академії будівництва та архітектури

SUMMARY

In this article explores features of energy supply contracts. Comparison of this agreement with other types of contacts. Explains the specific of energy supply contracts, due to their difference with other treaties. Formulates proposals on the separation of such agreement in a separate category of contracts. In addition, the author examines the controversial issue of special physical properties of the energy that goes beyond the traditional understanding of things. Given this difference justifies its position of power supply contracts from other contracts and provides its proposal reflected energy contracts in certain articles of the Civil Code.

Key words: energy supply contact (treaty), supply contact (treaty), sale contract, thermal energy, electric power.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості договорів енергопостачання, їх порівняння з іншими видами договорів. Розкривається специфіка договорів енергопостачання, що є відмінною від інших суміжних видів договорів, а також формулюються пропозиції вирішення питання про необхідність виділення таких договорів у самостійну категорію. Крім того, автор розглядає дискусійні питання щодо особливих фізичних властивостей енергії, що виходять за межі традиційного розуміння речі. З огляду на це обґрунтовується позиція щодо відмінності договорів енергопостачання від інших видів договорів. Автором запропонована пропозиція щодо відображення договорів енергопостачання в окремих статтях цивільного кодексу.

Ключові слова: договір енергопостачання, договір поставки, договір купівлі-продажу, тепла енергія, електроенергія.

Постановка проблеми. Реформування електроенергетики в Україні зумовлює тенденції правового регулювання у сфері енергопостачання. Крім того, слід звернути увагу на ускладнення договірних зв'язків (моделей) унаслідок перетворення організаційної структури галузі. Прийняття Закону України «Про електроенергетику» призвело до появи значної кількості нових договірних форм, покликаних урегулювати відносини, пов'язані з реалізацією та придбанням електро- і теплоенергії. Запропонована система договорів у сфері електроенергетики досить заплутана та далека від оптимальної. Проте під час формування системи договорів у сфері теплоенергетики автори Закону України «Про теплопостачання» за основу, як правило, приймають систему договірних регулювання, передбачену згаданим законом про електроенергетику. Однак творці Цивільного кодексу України йдуть у розріз зі згаданими вище законами, зачіпаючи при цьому регулювання договірних відносин у сфері електроенергетики.

Мета статті – розкрити проблему особливостей договорів енергопостачання, проаналізувати вираз особливостей договорів енергопостачання в предметі та методах постачання теплової та електричної енергії, а також вирішити питання про необхідність чіткого визначення поняття договору енергопостачання на нормативному рівні.

Виклад основного матеріалу. Змішуючи різні по суті зобов'язання, законодавець вносить плутанину в правозастосовну діяльність, що призводить до прийняття незаконних та необґрунтованих рішень, оскільки правозастосовні органи повинні керуватися насамперед буквальним значенням слів і виразів, що містяться в законі.

Так, у Цивільному кодексі України надано поняття договору енергопостачання, яке сформульовано таким чином: «За договором поставки енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачаль-

ник) зобов'язується надати іншій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання. Також зазначено, що до цього договору застосовуються загальні положення про договір купівлі-продажу, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом і не впливає із суті відносин сторін» [11, с. 437].

Господарський кодекс України дає свою інтерпретацію поняття договору енергопостачання: «За договором енергопостачання підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі – енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, яке ним використовується» [12, 578].

Зі змісту наведених норм цивільного та господарського права видно, що договором енергопостачання властива низка характерних рис, відсутніх у значній кількості цивільно-правових договорів. До таких належать необхідність мати приєднану до енергопостачальної організації мережу, обов'язок абонента дотримуватись передбаченого договором режиму споживання енергії, забезпечувати безпеку експлуатації мереж, що перебувають у його веденні.

У теорії цивільного права домінуючою тенденцією розвитку науки про зобов'язання є їх диференціація за метою та предметом договірних відносин [4, с. 17]. Особливості різних договірних зв'язків, що відображають специфіку діяльності, дають підстави для виділення самостійних договірних типів. Застосовуване в цивілістиці поняття «тип договору» передбачає наявність самостійних майнових

відносин, у кінцевому рахунку надання цим відносинам цілком певної договірної форми [4, с. 84–85]. Для того, щоб правильно оцінити важливість певних юридичних ознак і встановити, наскільки відповідні правові особливості цього договору характеризують його як самостійний тип або як окремий різновид іншого типу договору, в основу розмежування має бути покладена правова природа договору, його правовий результат.

У юридичній літературі переважає точка зору, згідно з якою під дію договору енергопостачання підпадають усі відносини, що складаються під час постачання електричної, теплової енергії, пару, гарячої та перегрітої (підігрітої) води, газу, нафти й нафтопродуктів. У будь-якою разі такі договори розглядаються як однотипні [2, с. 36]. Однак навряд чи можна погодитися з авторами, які стверджують, що правила енергопостачання застосовуються до постачання газом, нафтою й нафтопродуктами. На думку інших авторів, договори з постачання газом, нафтою, нафтопродуктами та інші являють собою різновиди договору енергопостачання [3, с. 14].

Справа в тому, що постачання (передача, доставка) нафтою, газом, ресурсами, товарами через приєднану мережу є технічною особливістю (одним зі способів) виконання зобов'язань, що випливають із подібних договорів, і самі по собі ніяк не можуть служити вищою ознакою для виділення самостійного типу договору. Як такий критерій виділення договору енергопостачання в окремий вид розглядається об'єкт цього договору – енергія. Саме особливості об'єкта зумовлюють необхідність спеціальних правил, що регулюють правовідносини, пов'язані з постачанням енергії через приєднану мережу. Якщо ж мова йде про правовідносини, об'єктом яких є енергія, а не ресурси та інші товари, то передача їх покупцеві (споживачеві) через приєднану мережу є лише одним із можливих способів виконання зобов'язань. Ту ж нафту або нафтопродукти можна доставити покупцю в цистернах, а газ – у балонах. Подібні відносини будуть регулюватися договором поставки або договором купівлі-продажу.

Питання про подібність договорів на постачання електричної і теплової енергії, що дозволяє виділити самостійний договір енергопостачання, уперше поставив С.М. Корнеєв [5, с. 29]. Найбільш послідовно відстоює цю позицію А.М. Шафір, який зазначає, що договори на постачання через приєднану мережу опосередковують відносини з постачання електричної та тепла тільки приєднаною мережою (тобто електромережі або трубопроводу). Лише в цьому випадку мається зумовлена безперервним характером постачання безпосередня залежність діяльності постачальної організації і споживача, у результаті якої договірні відносини поширюються на сферу використання енергії. Тому договором енергопостачання повинні регулюватися відносини, пов'язані з постачанням через приєднану мережу лише в тих випадках, коли через неї подається енергія, а не будь-які ресурси або товари [13, с. 7].

Сутність названих вище договірних конструкцій у сфері обігу електричною та тепловою енергією можна виразити одним поняттям – «придбання та реалізація енергії». З одного боку, іменуючи договірні форми обороту електричною або тепловою енергією договором поставки або купівлі-продажу, автори відповідних законопроектів не вчинили «революції», оскільки й договір поставки, і договір енергопостачання належать до типу зобов'язань купівлі-продажу. Проте ні договір купівлі-продажу, ні

договір поставки як окремий договір купівлі-продажу (у тому вигляді, як вони зараз урегульовані цивільним кодексом України), не призначені для регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією (придбанням) електричної та теплової енергії. Об'єктом зазначених договорів є товари, що розуміються як речі (індивідуально – певні або визначені родовими ознаками).

Відповідно, проблема бачиться в тому, що більшість норм, які регулюють обов'язки продавця (постачальника) щодо передачі товару у власність покупця, розраховані саме на відносини з передачі речей, тому не можуть поширюватися на відносини, пов'язані з реалізацією енергії: правила про відповідальність продавця в разі вилучення товару в покупця, про гарантійні терміни, про комплектність товару, про тару та упаковку та інші – незастосовні до відносин сторін, пов'язаних із придбанням (реалізацією) енергії [1, с. 276].

Оптимальною базовою договірною конструкцією, яка повинна використовуватися для регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією (придбанням) електричної та теплової енергії, є договір енергопостачання. Для всіх договірних моделей, передбачених новітнім законодавством про електроенергетику, якими оформлюють відносини з реалізації (придбання) електричної та теплової енергії, загальним залишається об'єкт договору (енергія) і спосіб виконання зобов'язання (передача енергії може здійснюватися тільки через приєднану мережу). Саме особливості об'єкта та предмета договору послужили основними вищою ознаками, що дозволили виділити договір енергопостачання в окремий вид договору купівлі-продажу. Незважаючи на свою назву, договір купівлі-продажу (поставки) електричної енергії за своєю правовою природою не може бути кваліфікований як договір купівлі-продажу або договір поставки (у такому вигляді, як вони визначені в цивільному кодексі України). Вважаємо, що предмет цього договору та його суб'єктний склад свідчать про те, що перед нами договір енергопостачання, відмінність якого від договору постачання енергетичними та іншими ресурсами (передбаченого цивільним кодексом України) зводиться до відсутності безпосереднього приєднання пристрою енергоприймача споживача до мереж енергозбутової організації за умови збереження загального принципу подачі електро- або теплоенергії на енергоприймаючий пристрій споживача через приєднану мережу. Належність мережі не енергопостачальної, а мережевої організації означає лише зменшення кола прав й обов'язків за договором, але не змінює його правову природу.

Договором енергопостачання притаманні ті риси, які не є характерними або зовсім відсутні в договорі купівлі-продажу в традиційному розумінні цього інституту [5, с. 29]. Традиційна концепція «речової» власності зумовлена тим, що в основі поняття майнових відносин лежить право власності на матеріальні об'єкти, речі, зокрема, поняття майна прирівнюється як адекватне до поняття речі [9, с. 53].

Розвиток виробництва та економіки призвели до модернізації концепції майна, до юридичного визнання нових видів майна. До майна як до об'єкта власності почали відносити електроенергію та газ, а потім й інші види енергії та сировини, що виходять за межі традиційного розуміння речі. Унаслідок особливих фізичних властивостей електроенергія, так само як і тепла енергія, не може бути предметом договору майнового найму, дого-

вору зберігання, оскільки після закінчення встановленого терміну майно, передане відповідно до зазначених договорів, повинно бути повернуто. Електро- та теплова енергія споживаються, а отже, їх неможливо повернути [8, с. 122].

Специфічна особливість відносин з енергопостачання полягає в тому, що зв'язок виробників цієї продукції та споживачів не передбачають, як правило, стадію накопичення (складування) продукції внаслідок обмеженої можливості цього на такому етапі розвитку техніки. Тому енергопостачальні організації повинні враховувати об'єктивні коливання рівня споживання енергії, а також можливий вплив діяльності одних споживачів централізованої системи енергопостачання на кількість і якість продукції, яка подається іншим споживачам.

Іншим напрямом у розширенні кола об'єктів речових прав є розробка та використання концепції «безтілесного майна», до якого не належить електроенергія, газ та цінні папери. У такому підході законодавця закладена певна прагматичність – можливість застосування загальних норм купівлі-продажу до зазначених окремих видів договорів купівлі-продажу, що дозволяє уникати дублювання норм, які регулюють подібні відносини.

Законодавчо закріплено, що об'єктом правовідносин можуть бути речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результат робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. Досі в юридичній літературі немає єдиної думки про те, чи є енергія річчю. З моменту набрання законної сили Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Господарського кодексу України вивчення цієї проблеми стало більш актуальним, оскільки законодавчо визначено, що річ – це предмет матеріального світу (ст. 179 ЦК України). Енергія не може розглядатися як звичайний предмет матеріального світу, вона являє собою властивість матерії, причому матерії, якій надано певний стан (напруга струму, температура води, пари тощо). Ця властивість виявляється в здатності виробляти корисну роботу, забезпечувати виконання різних технологічних операцій, створювати необхідні умови для трудової діяльності та відпочинку людей (освітлення, вентиляція, опалення тощо).

Необхідно також звернути увагу на різний підхід законодавця до договорів, пов'язаних із постачанням тепловою та електричною енергією через приєднану мережу, і до інших договорів, пов'язаних із постачанням через приєднану мережу газом, нафтою та нафтопродуктами та інших товарів. У першому випадку, враховуючи, що мова йде про договір енергопостачання, оскільки його об'єктом є електрична та теплова енергія, законодавець передбачив можливість регулювання зазначеного договору іншими законами та правовими актами, маючи на увазі, що в них можуть міститися правила, що належать до специфічних особливостей теплової та електричної енергії. У другому випадку, коли законодавець говорить про інші договори на постачання товарів, які не є енергією, тобто про ті, які об'єднує з договором енергопостачання лише те, що під час їх виконання також використовується приєднана мережа, норми про договір енергопостачання застосовуються, якщо інше не встановлено законом, іншими правовими актами або не випливають із суті зобов'язання.

Таким чином, договором енергопостачання охоплюються ті правовідносини, які складаються під час постачання споживачам електричної або теплової енергії через

приєднану мережу. При цьому, якщо об'єктом договору є електрична енергія, відповідні правовідносини можуть регулюватися, крім Цивільного кодексу України, іншими законами та іншими правовими актами, а також прийнятими відповідно до них обов'язковими правилами, але тільки в частині, не врегульованій цивільним кодексом. У випадках, коли об'єктом договору енергопостачання виступає теплова енергія, правила про договір енергопостачання, що містяться в Цивільному кодексі України, підлягають застосуванню тільки в тому разі, якщо інше не встановлено законом або іншими правовими актами, що регламентують постачання теплової енергії через приєднану мережу. Що стосується інших договорів, предметом яких є постачання споживачів через приєднану мережу газом, нафтою, нафтопродуктами й іншими товарами, то вони не належать до договорів енергопостачання. Коли ж мова йде про можливість застосування до відповідних договорів положень цивільного кодексу про договір енергопостачання за відсутності спеціального правового регулювання зазначених договорів, якщо інше не впливає із суті їх зобов'язань, то це є лише прийомом законодавчої техніки та ніяк не впливає на кваліфікацію зазначених договорів як договору енергопостачання чи його різновидів [2, с. 36].

Ілюстрацією до сказаного може служити правове регулювання правовідносин, пов'язаних із постачанням газу через приєднану мережу (по трубопроводах). Ще в 60-і роки О.Н. Садіков, апелюючи до прихильників виділення самостійного договору на постачання електричної, теплової енергії та газу через приєднану мережу, відзначав подібність умов договору поставки та постачання газом і вказував, що кваліфікація договору на постачання газом промислових підприємств як договору особливого виду, а не як договору різновиду договору поставки створює для практики певні труднощі [7, с. 158].

Правове регулювання правовідносин, що складаються під час забезпечення споживачів газом, в останні роки виходило з того, що зазначені відносини повинні опосередковуватися договором поставки газу, а не договором енергопостачання.

Вважаємо, що сьогодні можна говорити про єдину структуру договірних відносин із постачання енергії. Відповідно до основних принципів функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії (потужності) встановлюються правила його роботи, порядок розподілу навантажень між генеруючими пристроями, формування ринкової ціни на електричну енергію згідно з умовами відповідного договору [8, с. 122]. Під оптовим ринком електричної енергії (потужності) розуміється сфера купівлі-продажу електричної енергії (потужності), здійснюваної його суб'єктами в межах Єдиної енергетичної системи України. До числа суб'єктів оптового ринку електричної енергії (потужності) належить ДП НЕК «Укренерго», ДП «Енергоринок», електростанції, енергопередавальні й енергопостачальні організації.

Однак далеко не всі договори, які укладаються за участю суб'єктів оптового ринку електричної енергії, можуть бути визнані договорами енергопостачання або його різновидами. Такими є лише договори, які укладаються енергопостачальними організаціями зі споживачами (абонентами). Що стосується договорів, які укладаються між іншими суб'єктами оптового ринку електричної енергії, то вони повинні регулюватися самостійно, у тому числі й постановами Кабінету Міністрів України та Національної комісії регулювання електроенергетики України.

Договір енергопостачання належить до числа широко розповсюджених за суб'єктним складом, оскільки всі фізичні та юридичні особи в сучасному світі практично не можуть обходитися без споживання електричної та теплової енергії. Відносини, пов'язані з енергоспоживанням, опосередковуються договором енергопостачання.

Висновки. Таким чином, договір енергопостачання слід визнати самостійним, особливим видом договору в системі договорів. Договір енергопостачання унаслідок наявності низки особливостей повинен знайти відображення в окремих статтях цивільного кодексу. Ні договір купівлі-продажу, ні договір поставки не призначені для регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією (придбанням) електричної та теплової енергії. Обґрунтовується це тим, що договір енергопостачання відрізняється такими істотними особливостями, які в сукупності створюють якісну відмінність його й від поставки, і від купівлі-продажу, і від усіх інших договорів.

Список використаної літератури

1. Витрянский В.В. Договор купли-продажи и его отдельные виды / В.В. Витрянский. – М., 1999. – 284 с.
2. Брагинский М.И. Общее учение о хозяйственных договорах / М.И. Брагинский. – Минск, 1967. – 260 с.
3. Гуйван П. Особенности сделок электроснабжения и их место в системе договоров / П. Гуйван // *Хозяйственное право*. – 2000. – № 2. – С. 13–16.
4. Калмыков Ю.Х. Правовое регулирование хозяйственных отношений: вопросы гражданского законодательства / Ю.Х. Калмыков. – Саратов, 1982. – 204 с.
5. Корнеев С.М. Договор о снабжении электроэнергией между социалистическими организациями / С.М. Корнеев. – М., 1956. – 108 с.
6. Саватье Р. Теория обязательств / Р. Саватье. – М., Прогресс, 1972. – 440 с.
7. Садиков О.Н. Правовые вопросы газоснабжения / О.Н. Садиков. – М., 1961. – 188 с.
8. Сейнаров Б.М. Договор энергоснабжения / Б.М. Сейнаров // *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. – 2000. – № 6. – С. 128–141.
9. Сейнаров Б.М. Правовые вопросы договора на снабжение электроэнергией предприятий и организаций / Б.М. Сейнаров. – Алма-Ата, 1975. – 80 с.
10. Сейнаров Б.М. Правовое регулирование снабжения электроэнергией социалистических предприятий и организаций : автореф. канд. юрид. Наук / Б.М. Сейнаров. – М., 1971. – 20 с.
11. Цивільний кодекс України. Коментар / за заг. ред. С.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Х., 2004. – 1112 с.
12. *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий* / под ред. Н.А. Саниахметовой. – Х., 2004. – 895 с.
13. Шафир А.М. Энергоснабжение предприятий: правовые вопросы / А.М. Шафир. – М., 1990. – 340 с.